

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 7 Issue 2, Special Issue on Byzantine, p. 133-137, March 2015

Tanıtılan Kitap: Konstantinos Karatolios¹, *Greek Fire and its Contribution to Byzantine Might*, Çeviren: Leonard G. Meahim, Amazon, Lulu Press, 2. Baskı, 2015, Midilli. 46 s. ISBN: 978-1-304-75231-4

Orijinal adı: Κωνσταντίνος Καρατόλιος, Rum Ateşi ve Bizans Gücüne Katkısı “Το Υγρόν Πυρ και η συμβολή του στη βυζαντινή ισχύ”, Historical Quest Publications, 2. Baskı 2014, Atina. 66 s. ISBN: 978-618-80309-5-4

Kitabı Tanıtan: Ali Doruk KARAHAN, Dokuz Eylül Üniversitesi - İzmir

Bölgemizin yazılı tarihi boyunca, Anadolu’da en uzun süre varlığını idame etmiş uygarlık olan Bizans İmparatorluğu, bu başarısını öncelikle ordularına borçludur. Bizans birlikleri, donanması ve onları idare eden komutanlar ile amiraller; pek çok kez değişen sınırların gerisinde, kültürel ve mimari başarıları, kendisini tekrar tekrar yaratan bir toplumu ve tarihçilerce çeşitli tasniflere gidilse de genellikle on dört tane olduğunda anlaşılan hanedanların yönetime geldiği uzun soluklu bir politik tarihi mümkün kılmıştır.

Rum ateşi modern öncesi dönemde Eski Dünya’nın batı yarısında ortaya çıkan yanıcı silahlar arasında en tanınmışıdır. Bizans İmparatorluğu’nun daha henüz mevcut olmadığı zamanlarda da, ateş ve yanıcı maddeler, askeri tarihe konu olan pek çok tarzda uygulama alanı bulmuştur. Yeni Asur İmparatoru III. Tiglat-Pileser devrinde hayvan postu ile kaplanan kuşatma araçlarının görüntüsü hakkında günümüze kalan kabartmalardan edindiğimiz bilgiler, bize yanıcı maddeler kadar, onlara karşı geliştirilen savunma yöntemlerinin de oldukça uzun bir gelişim süreci olduğunu hatırlatmaktadır. Bu uzun gelişim sürecinin ürünü olan Rum ateşini askeri fonksiyonlarda kullanılan önceki ve çağdaşı yanıcı maddelerden ayıran iki temel etken vardır. İlki deniz savaşları için özellikle önemli olan su ile söndürülememesi, su yüzeyinde yanmayı sürdürmesi ve hatta kimi kaynaklara harfiyen inanacak olursak, su ile temas sonucu yanmasıdır. O dönemde bu kimya bilgisinin varlığı hala tartışılmaya açık olmakla birlikte, kalsiyum fosfid başta olmak üzere bunu gerçekleştirebileceği bilinen kimyasallar edinilemez olmaktan uzaktır. İkinci etken ise Bizans İmparatorluğu’nun denetimi altındaki topraklarda bu yanıcı sıvıyı istenen hedefe, kullanıcı hayatını riske atmadan sevk edebilecek basınçlı, mekanik veya hem basınçlı hem mekanik sistemlerin geliştirilmiş olmasıdır ki, yanıcı bileşimlere silah vasfı kazandıran budur.

Psikolojik savaşta önemi yadsınamaz bir Ortaçağ bahriye ve anti personel silahı olan Rum ateşine, dilimizde Fransızca feu grégeois kelimesinin telaffuzu olan grejuva da denilmektedir. Tarihi boyunca devlet için Bizans ismini kullanmamış, kendisini Vasilía Romeon (Βασιλεία

¹ Atina doğumlu Konstantinos Karatolios, Girit Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nden ve Ege Üniversitesi (Yunanistan) Sosyal Antropoloji ve Tarih Bölümleri’nden mezundur. Girit Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji Bizans Çalışmaları’ndaki araştırma projesinde çalışmalarını bitirmektedir. Atina’daki Bizans ve Hıristiyanlık Müzesi’nde de çalışmıştır. Yazarın yine Rum ateşi hakkındaki Το Υγρό Πυρ και η χρήση του από το Βυζαντινό Ναυτικό başlıklı makalesi Yunan Deniz Kuvvetleri dergisi Eylül-Kasım 2014 sayısında yayınlamıştır. <http://www.hellenicnavy.gr/el/enimerwsi-koinou/entypa-ekdoseis/naytiki-epiueorisi/teleytaia-ekdosi>

History
Studies

Volume 7
Issue 2
Special
Issue on
Byzantine
June
2015

Ρωμαίων) tebasını da Romalılar anlamında Romei (οι Ρωμαίοι) olarak adlandırmış bu imparatorluğun halkının ismi, Arapça vasıtasıyla dilimizde Rum sözcüğüne dönüştüğünden, imparatorluk ile özdeşleşmiş yanıcı silah sistemlerinin de Rum ateşi tarzında adlandırılması son derece yerindedir. Silahın en yetkin kullanıcıları olan Bizans donanması ile daha geç devirlerdeki gelişmelerle oldukça sınırlı da olsa bu silahı karada da kullanma yolları geliştirmiş Bizans kara birlikleri, onu pek çok değişik isimle anmışlardır. Barut çağının başlarına dek uzanan bir tarihi olan Rum ateşi, Araplar başta olmak üzere, Venedikliler ve Malta Şövalyeleri gibi kullanıcılardan da rağbet görmüştür. Ancak tüm kullanıcıların aynı içeriklerle tek bir tarife göre üretilmiş yanıcı bileşimler kullanmış olması muhtemel gözükmemektedir. Üstelik dönemin kaynaklarının tüm karışımları ayırım gözetmeksizin Rum ateşi olarak anması günümüz tarihçilerinin işini hayli zorlaştırmaktadır.

Konstantinos Karatolios'un *To Υγρόν Πυρ και η συμβολή του στη βυζαντινή ισχύ* kitabının ilk baskısı 2013'te Atina'da yayınlanmıştır. Eserin İngilizce tercümesi Leonard G. Meahim tarafından Ocak 2014'te, gözden geçirilmiş şekli ise Şubat 2015'te basılmış, aynı anda e-kitap olarak da sunulmuştur.² Kitabın Yunanca ikinci baskısı ise 2014'te çıkmıştır. Yazar bu kısa ancak detaylı bir taramanın ürünü olan kitabında, öncelikle Rum ateşi kelimesi etrafındaki belirsizliği kaynakların elverdiği ölçüde gidermeyi, literatürün şu anki durumu hakkında genel bilgi vermeyi ve akademik gereklilikleri yerine getirmekle birlikte, uzman olmayan ancak konuya ilgi duyanlar tarafından da okunabilir vasıfta bir eser ortaya koymayı hedeflemiştir. Belki de tarihi içeriğini asla eksiksiz olarak bilemeyecek olsak da, Rum ateşinin icadı, kullanımı ve etkinliği üzerine bildiklerimizi bir araya getirmiş ve geçerliliğini yitiren iddiaları da yanlışlama yöntemi ile eleterek ilerlemiştir.

Kitabın önsözünde uzun ömürlü Bizans İmparatorluğu'nun oldukça farklı doğaları olan çeşitli düşmanlar karşısında varlığını koruyabilmesinde kadim Roma mirası kadar yeni şartlara uyum sağlama yeteneğinin de üzerinde durulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bizans'ın elindeki silahlar içerisinde tanınırlık bakımından Rum ateşi öne çıksa da, silahın devlet sırrı olarak korunması, kimi yazarların ondan mezara götürülen bir sır olarak bahsetmesi, yazılı kaynaklarda açık bir şekilde yazılmış tarifi ile karşımıza çıkmasının beklenemeyeceğinin göstergesidir.

Önsözü burada verdiğimiz benzer biçimde kitabın planını açıklayarak noktalayan yazar, ilk bölümde Rum ateşinin kaynaklarda ortaya çıkışına ve algılanışına değinir. İkinci bölümde ise kimyasal bileşenlerin neler olduğu hakkında uzmanlar arasında süregelen akademik tartışmayı irdeler. Karışımın hedefe doğrultulup ateşlenmesine ilişkin operasyonel teknik üçüncü, deniz savaşlarında silahın kullanımı ise dördüncü bölümün konusunu oluşturur. Beşinci bölüm Rum ateşi olarak adlandırılan bileşimlerin diğer milletler tarafından kullanımına yer verir. Kitabın sonundaki değerlendirme bölümü ile genel yargısını toplu biçimde veren yazarın, takip eden ekler bölümünde kronikler ve ikincil kaynaklarda silahın adının geçtiği çeşitli kilit pasajların bir dökümünü vermiş olması eserin bir artısıdır. Eserin iki İngilizce yayınında da Meahim bu kısımları çevirmeden orijinal Yunanca şekliyle vermiştir. Konuya ilişkin Yunanca terimler diğer dillere kıyasla oldukça fazladır ve kendi aralarında nüansları barındırmaktadır. Yazar, en yaygın "sıvı ateş" diye çevirebileceğimiz "το υγρό πυρ" tabiri olan Rum ateşi manasındaki sözcükleri önsöz bölümünde açıklamaktadır. Dördüncü bölümde ise gemi çeşitlerine ilişkin adlandırmaları tanımlayarak yabancı araştırmacılar için bir diğer olası karışıklığı gidermektedir.

² Konstantinos Karatolios, "Greek Fire and its contribution to Byzantine might [Kindle Edition]", http://www.amazon.com/Greek-Fire-contribution-Byzantine-might-ebook/dp/B00IBNVHDW/ref=asap_bc?ie=UTF8 (ET:14.03.2015).

JHS

134

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 2
Special
Issue on
Byzantine
June
2015*

Silahın gelişimini anlattığı birinci bölümde Rum ateşinin aslında bilindiğinden daha erken ve geç periyotları kapsayan bir tarihi olduğunu savunan Karatolios, konunun uzmanlarının çoğu bu karışımları bir 7. yüzyıl icadı saymışlarsa da, buna kaynak teşkil eden başlıca yazar olan Theophanes'in dahi eserinin başka bir yerinde daha önceki kullanımlara değindiğine dikkat çekmiştir. Bileşimin icadını memleketi Baalbek yöresinin Arap güçlerince fethi ardından kaçan mimar Heliopolisli Kallinikos'a bağlayan da yine Theophanes'in *Kronografia* eseridir. İçeriğin yüzyıllar boyunca korunduğuna dair artık kabul görmeyen görüşün kökeninin de, tarifin tek bir aile tarafından korunduğunu iddia eden Kendrenos'un geç 11. ve erken 12. yüzyıla tarihlenen kroniği olduğunu ifade etmektedir. Sadece 7 geminin aleve verilmesiyle tüm Rus donanmasının kaçmasının sağlayan 1043 kullanımının üzerinde duran yazar, özellikle bu son zaferin sonucunda Konstantinopolis'in bir daha hiç Kiev Rus kuşatması görmediğini, ilişkilerin ise hemen akabinde 1046 ticari antlaşması ile iyileşme yolunun açıldığını vurgulamaktadır. Bu gelişmeler, onları mümkün kılan Rum ateşinin dünya tarihi açısından bariz longue durée etkileri bir yana, tam zırhlı halde suya atlayıp boğulmayı yanmaya yeğleyen Arap askerlerinden Rus savaşçılara silahın psikolojik savaş unsuru olarak başarısının da genel geçerliliğini en iyi gösteren tarihi olaylardandır.

İkinci bölümün teması olan Rum ateşinin kimyasal bileşimi, üzerinde tam anlayamayan bir konu olmayı sürdürmektedir. Karatolios'un ikinci bölümünde aktardığı tüm süreci kitabın tanıtımının gereklerini aşacağı için burada veremiyoruz. Haldon ve Bryne ile Partington'ın 1970'lerdeki çalışmaları sonucu temel bileşen olan ham petrolün Kafkaslar ve Güney Rusya'dan sağlandığına ilişkin geliştirdikleri görüş bu alandaki en iyi bilinen çalışmalardandır.³ Bu görüşe yine Haldon tarafından, VII. Konstantin'in *De Administrando Imperio* diye de bilinen *Πρός τόν ἰδίον υἱόν Ρομανόν* eserine dayanarak Bizans topraklarında petrol yani ham petrol kaynaklarının bulunduğu bilgisini ilave edilmiştir.⁴

Bileşimin silah olarak kullanımını sağlayacak mekanizmalar konusunda Bizans kaynakları doyurucu detaylar vermemektedir ancak Rum ateşinin hedefe doğrultulabildiğine dair elimizde Anna Komnena'nın gibi tanıklıklar bulunmaktadır. Yanıcı sıvı atan düzeneğin özellikleri kitabın üçüncü bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Bu alandaki birikim, Davidson'ın 11. yüzyılın ilk yarısındaki olayları İsveçli prens Yngvar'ın seyahatleri üzerinden anlatan ve Rum ateşi içeren tüplerin ayrı bir ocakta ısıtıldığının açıkça belirtildiği Yngvar Saga adlı kaynağı kullanması gibi gelişmeler ile artabilmektedir.⁵ Çarpma ile parçalanacak kil kaplar içinde el bombası şekline getirilmiş, Araplar tarafından da kullanılan bir formu ile, el sifonu denilen ve karada kullanım için uyarlanmış taşınabilir modellerin varlığı askeri teknolojinin durağan olmadığını doğrular niteliktedir. Yazar bu yeni kullanım şekillerinin Bizans İmparatorluğu'nun sıkça ruhani ve maddi durağanlıkla itham edilmesinin haklı bir dayanağı olmadığına delil teşkil ettiğini düşünmektedir.

Deniz savaşlarında yanıcı silah kullanımının ise oldukça net taktik yönergelere bağlı olduğunu dördüncü bölümde gösteren Karatolios, donanmanın diğer gemilerine zarar vermemek için hangi durumlarda silahın kullanılmayacağına ilişkin açıklamalar yapmaktadır. Bizans sanatının sembolik bir üslup benimsemesi ve eldeki kimi tasvirlerin de donanmanın ihmal edildiği geç döneme ait olması bu konuda yazılı kaynaklara dayanmamızı şart koşmaktadır. Bulgarların 812'de donanma üssü Mesembria'yı karadan işgal sonucu ele

³ John Haldon - Maurice Byrne, "A Possible Solution to the Problem of Greek Fire", *Byzantinische Zeitschrift*, C.70, S.1, 1977, s. 91-99.

⁴ John Haldon, "'Greek fire" revisited: recent and current research", *Byzantine Style, Religion and Civilization: In Honour of Sir Steven Runciman*, Ed. Elizabeth Jeffreys, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 290-325.

⁵ Hilda R. Ellis Davidson, "The Secret Weapon of Byzantium", *Byzantinische Zeitschrift*, C.66, S.1, 1977, s. 61-74.

JHS
135

**History
Studies**

Volume 7
Issue 2
Special
Issue on
Byzantine
June
2015

geçirdiği ama kullanmayı becerdiklerine dair elde veri bulunmayan Rum ateşi bileşimleri ve mekanizmalarına ilişkin ibareler, silahı kullanmak için bir yetkinlik gerektiği şeklinde okunabilir. Yazar her ne kadar silahın kara birlikleri için geliştirilmiş versiyonları yapılmışsa da, bunların istisnai olduğu ve denizle ilişkili kullanımın tartışmasız ağır bastığını savunmaktadır. Kara kullanımı aksi belirtilmedikçe tahta yapılar ve kuşatma gereçlerine karşı manevralarla sınırlı kalmıştır ve bunun komutanın özel talimatı ile yapıldığı da yazma eserlerde belirtilmiştir.

Karatolios, Rum ateşi ve benzer karışımların diğer milletler tarafından kullanımı konusunda, nefit kelimesinin Eski Farsça kaynaklı olduğuna ve türlü yanıcı maddelerin savaş alanlarında öteden beri kullanılmış olduğuna beşinci bölümde dikkat çekmektedir. Bir önceki bölümde de andığı Selanik'e yönelik 904 yılındaki Arap akınında, hem Selanikliler hem de Müslümanlar tarafından Rum ateşinin saldırı ve savunmaya yönelik kullanımlarının görüldüğünü aktarırken, akının Kuzey Afrikalı mühtedi bir Bizanslı öncülüğünde gerçekleştiğinin de altını çizmektedir. Böyle din değiştiren kişilerden, esirlerden ve daha da önemlisi ele geçirilen ekipmandan elde edilen bilgiler, silahın kullanımının Bizans ile sınırlı kalmamasına sebep olmuştur. Yazar, çoğu Araplar tarafından olmak üzere, Bizans İmparatorluğu dışındaki güçlerin Rum ateşi kullanımlarını örnekler. Venedik donanmasının 1081'de Bizans müttefiki sıfatıyla, belki bir kereye mahsus olarak Bizans tarafı ile Rum ateşi edinerek kullanmış ve bu sayede Norman donanmasını yenmiş olduğunu belirtir. Ayrıca 1565 Malta Kuşatması sırasında her iki tarafın da Rum ateşi türevleri kullandığı iddiasında bulunur. Ateşli silahlar karşısında bu karışımların giderek kullanımının terk edilme sürecini ile tarihsel anlatıyı sonuca bağlar.

Rum ateşinin kimyasal bileşiminin, yüzyıllarca değişmeden kalmadığı açıktır. Bizans yönetimi pek çok kez varlığını tehdit eden krizler yanında tekrar canlanma süreçleri de yaşamış, toprakları ve müttefikler sistemi önemli değişiklikler geçirmiştir. Kanaatim, bu değişimlerin, kimyasalların muadili ile değiştirilmesini gerektirecek şartlar yarattığı yönündedir. Çağın bu en sıkı korunan silah teknolojisinin sırrını, ima edilenlerden hareketle tekrar oluşturmaya çalışmak, bilgiye dayalı tahmin yapmayı gerektirir. O dönemde devletin hangi kaynaklara erişimi olduğu veya damıtma teknolojisi gibi bazı teknolojilerde silahın mevcut bulunduğu süreç içerisinde ilerlemeler olması gibi parametreler dikkate alınmalıdır.

Eğitim fakültesi kökenli yazar oldukça kolay takip edilebilir bölümler yazmıştır. Referanslarını dipnot olarak vermek yerine, paragraflar halinde kitap sonunda toplamıştır. Bu da kitabın ikinci yarısının neredeyse tamamen Yunanca kroniklerde ve ikincil kaynaklarda Rum ateşi hakkında bir literatür taramasına ayrılmış olması sonucunu doğurmuştur. Amatör tarihçilere tarih metinlerinde kendilerini test etme fırsatı sunan ve Yunanca metodoloji bilgisi az olanlar için yol gösterici olan bu tercihi henüz tam anlayamamış konuya ilgiyi artırması bakımından yararlı olmuştur.

Kanımcı ülkemizdeki ders kitaplarında öteden beri işlenen Rum ateşi hakkındaki bu eserin Türkçe literatüre kazandırılacak olması, kusurlarına karşın Doğu Akdeniz havzası Ortaçağ tarihyazımında önemli bir boşluğu dolduracaktır. McMahon kitaba dair yer yer haklı ve oldukça sert bir değerlendirme yazmışsa da, dilden kaynaklanan kimi sorunların Yunanca yeni baskıda düzeltildiğini ve görünen o ki yazarın ve çevirmenin eleştirileri takip ettiğini belirtmek yerinde olacaktır.⁶ Eser kullandığı resimler için kaynak göstermemiştir ve ne yazık

⁶ Lucas McMahon, "Konstantinos Karatolios, Greek Fire and its contribution to Byzantine might," *De Re Militari. The Society for Medieval Military History*, (2014).
<http://deremilitari.org/2014/12/karatolios-greek-fire-and-its-contribution-to-byzantine-might-mcmahon/>
(ET:10.04.2015).

JHS

136

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 2
Special
Issue on
Byzantine
June
2015*

ki bu son baskıda da giderilmiş değildir. Karatolios'un tüm kaynakları kullanmadığı eleştirisi de son derece yerindedir. Ancak Rum ateşinin geçmişini kabul görenden daha geriye tarihlendirerek hakim savlardan ayrıldığı bölüm de dahil olmak üzere, her bölümde kendisinden önce konuya eğilmiş uzmanların görüşlerine, çoğunlukla notlar bölümünde detaylandırarak verdikten sonra yazar, bölüm sonlarında kendisinin bu tartışmalarda nerede durduğunu belirtmektedir. Eser bu okuyucusuna kendi kararını vermek için gereken araçları sunan, kısa, erişilebilir ve bilgilendirici bir monografidir.

JHS
137

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 2
Special
Issue on
Byzantine
June
2015*